AUI, secţiunea III e, Lingvistică, tomul LII, 2006

Discursul religios la Nicolae Steinhardt

de
SORIN GUIA

Le travail présente les traits du discours religieux de Nicolae Steinhardt, qui fait appel à beaucoup d'exemples extraits de la littérature universelle. L'exposé est très cursif, les règles oratoires sont strictement respectées, le discours est adapté à l'auditoire.

Deşi discursurile religioase se caracterizează printr-un caracter conservator, prin folosirea unor structuri şi clişee argumentative specifice (în general se observă, la marea majoritate a predicatorilor, preferinţa pentru argumentarea prin citate biblice şi patristice, care conferă autoritate, credibilitate şi asigură adeziunea la ideile religioase enunţate)[1], unii oratori renunţă, uneori, la strategia citării din texte patristice (în discursurile polemice cu alte confesiuni sau cu secte neoprotestante, care nu recunosc cultul sfinţilor), alteori chiar şi la textele scripturistice (fie cînd polemica este purtată cu un auditoriu lipsit de latura spirituală, nedispus să accepte argumente sau explicaţii teologice, fie cînd autorul are în faţă un public intelectual), adaptîndu-şi strategiile în funcţie de contextul situaţional şi de natura auditoriului. Dacă în secolele al XVI-lea – al XVIII-lea discursurile religioase se adresau în special unui public lipsit de educaţie (avînd scopul de a veni în ajutorul clericilor şi credincioşilor prin traducerea cărţilor de cult, dar şi a cazaniilor, care ofereau comentarii asupra pericopelor evanghelice), scrierile religioase ulterioare au avut în vedere un public cu un grad de cultură mai ridicat. Discursurile religioase diferă, în acest sens, în funcţie de performanţa comunicativă, de situaţia de comunicare, de auditoriu.

Discursurile religioase ale lui Nicolae Steinhardt[2] sînt diferite de clasicele cuvîntări religiose, remarcîndu-se printr-o expunere limpede, cursivă, dinamică. Structura predicilor sale nu ţine cont de imperativele de ordin omiletic şi catehetic, nu are în vedere o prezentare de tip dogmatic sau catehetic a problemelor religioase aduse în discuţie. Incursiunea în artă şi cultură[3] şi renunţarea la clasicele argumente scripturistice, argumente de autoritate în discursurile religioase, sînt cîteva dintre aspectele care diferenţiază cuvîntările

[1] În general, în discursul religios funcţia persuasivă este dependentă de textul biblic sau patristic, autorii urmărind să transforme textul sacru într-un model comportamental.

[2] Ieromonahul Nicolae Steinhardt (1912-1989) este cunoscut în cercurile intelectualilor mai ales ca scriitor, eseist şi critic literar. Volumul *Dăruind vei dobândi*, o carte cu un mare impact în rîndurile intelectualilor, conţine 50 de predici originale, remarcabile prin frumuseţe literară şi putere de convingere.

[3] Remarcăm recurgerea autorului la cunoştinţe din literatura universală, exemplificări care sporesc simţitor valoarea cuvîntării.

BDD-A1689 © 2006 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:41 UTC)

monahului Nicolae Delarohia de cuvîntările religioase ale înaintaşilor şi ale contemporanilor.

Predica intitulată *Sfântul Antonie cel Mare*[4] este un panegiric[5] rostit cu ocazia sărbătoririi acestui mare ascet. Textul scripturistic aşezat la începutul cuvîntării este ales din *Psalmi*: „De multe ori s-au luptat cu mine, din tinereţile mele şi nu m-au biruit (Psalm 128, 2)", text care are legătură cu esenţa discursului, cu viaţa plină de ispitiri pe care a dus-o Sfîntul Antonie cel Mare[6].

Încă din introducere, autorul urmăreşte clarificarea persoanei despre care se va vorbi, pentru a înlătura eventualele confuzii: „Praznicul sfântului de astăzi nu-l are în vedere pe Fericitul Anton dePadova, portughezul trăit în Italia în veacul al treisprezecelea, (...) ci pe omonimul său, Antonie cel Mare, egipteanul din secolele trei şi patru, despre care ştim că a trăit una sută şi cinci ani" (p. 98). După prezentarea cîtorva aspecte legate de viaţa sfîntului, oratorul intră în subiect, menţionînd aspecte ale vieţii sale spirituale: „Antonie este universal ştiut pentru marele lupte pe care le-a purtat cu dracii şi marele ispite la care a fost statornic supus de aceştia. Îl urau şi îl prigoneau cu o înverşunare ce-i stă spre cinste. L-au chinuit cu ispitele desfrânării, cu bătăi, cu zgomote drăceşti şi cu tot felul de năluciri trimise buluc asupră-i. Au încercat să-l momească folosind aurul şi argintul, în zadar. Nălucirile de fiare (...)[7] nu s-au dovedit nici ele de priinţă diavolilor (...). Pe toate, nevoitorul le-a defăimat şi surpat ca pe nişte gunoaie şi nişte netrebnicii, nu însă fără îndelungate şi grele trude. Din războiul acesta de zeci de ani cu vrăjmaşi neconteniţi şi neîmpăcaţi, Antonie a ieşit deplin învingător. I-a biruit pe draci, ajungând să stea de vorbă cu tartorul lor (...)"(p. 99).

După prezentarea sistematică a vieţii plină de ispite a sfîntului, monahul Nicolae Delarohia se opreşte la două învăţăminte importante oricărui creştin. Cele două învăţături nu sînt enumerate şi apoi analizate, ci, după prima învăţătură enunţată şi discutată trece la cea de-a doua; în felul acesta autorul încearcă să

[4] Cuvîntarea este publicată în volumul Nicolae Steinhardt (Monahul Nicolae Delerohia), *Dăruind vei dobândi: cuvinte de credinţă*, Editura Mănăstirii Rohia, Rohia, 2005, p. 98-104. Facem precizarea că pentru exemplele utilizate în articolul de faţă am optat pentru păstrarea grafiei din ediţia consultată, respectînd întocmai opţiunea editorului.

[5] Panegiricul este o cuvîntare ocazională rostită într-o perioadă festivă din viaţa comunităţii, o formă de laudă şi de cinstire a unui eveniment legat de istoria mîntuirii omului sau a sfinţilor care, prin faptele lor, contribuie la crearea unor modele de gîndire şi de comportament creştineşti; vezi, în acest sens, Costachi Grigoraş, *„...Propovăduiţi Evanghelia la toată făptura!..."*, Editura Trinitas, Iaşi, 2000, p. 93.

[6] Acest text sacru, aşezat la începutul predicii, are scopul de a introduce auditoriul într-o atmosferă intelectuală specifică şi de a conferi autoritate ideilor prezentate de orator.

[7] Steinhardt face aici o paranteză în care aminteşte de scrierea lui Gustave Flaubert, *Ispitirea Sfântului Antonie*, inspirată din viaţa Sfîntului Antonie cel Mare: „(cele mai felurite şi spăimântătoare au stîrnit imaginaţia multor pictori şi scriitori, în special pe a marelui Gustave Flaubert în vestita lui povestire *Ispitirea Sfântului Antonie*)" (p. 99).

BDD-A1689 © 2006 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:41 UTC)

menţină trează atenţia auditoriului, creînd starea de aşteptare, de curiozitate pentru ceea ce va urma.

Oratorul enunţă prima învăţătură, pe care apoi o prezintă transpusă în diverse opere de artă: „Cel dintâi învăţământ: prin luptă şi rezistenţă se ajunge la constatarea faptului că toate marile ispite, în ciuda caracterului tragic şi iremediabil în care încearcă Satana să le înveşmânteze şi virulenţei ce izbuteşte să le confere, nu-s nimic alta decât fum şi amăgiri, aburi şi iluzii. Lucrul acesta l-au înţeles de minune doi importanţi artişti creştini ai secolului nostru: regizorul italian de filme Federico Fellini şi pictorul catalan Salvador Dali" (p. 99-100)[8]; „Acesta-i unul din nemuritoarele merite ale monahului Antonie. (...) Fellini şi Salvador Dali, în zilele noastre, n-au făcut şi ei decât să-i urmeze învăţătura şi să redea viaţa, prin arta lor cinematografică şi picturală, experienţei sale irezistibile" (p. 101). Vorbind despre pictura lui Salvador Dali (care înfăţişează ispitele diavolului ca pe nişte uriaşi elefanţi cu „trupurile lor urieşeşti proptite pe nişte picioare subţiri şi lungi ca de insectă!", în comparaţie cu reprezentarea umilă a sfîntului Antonie), autorul menţionează un lucru deosebit de sugestiv din tabloul pictorului catalan: „Antonie ţine totuşi în mâna-i dreaptă ridicată o armă de încredere (şi lucrătoare): crucea" (p. 100). Imediat apelează la o întrebare, urmată de explicaţii minuţioase, autorul urmărind antrenarea auditoriului în discuţiile avansate: „Ce vrea să însemne contradicţia aceasta anatomică, trucul acesta figurativ, disproporţia aceasta catastrofală făurită de scăpărătorul artist atât de profund creştin? Nimic altceva decât că ispitele şi ademenirile vrăjmaşului sunt simple iluzii lipsite de concretețe, de temei, de gravitate" (p. 100). Nicolae Steinhardt porneşte de la optica acestei învăţături în lumina artiştilor, de la trucurile estetice folosite de aceştia, pentru a sublinia, pentru a accentua teza sfîntului, enunţată anterior[9]. Autorul nu recurge la clasicele argumente scripturistice sau patristice, ci îşi convinge auditoriul cu cunoştinţe din sfera la care acesta aderă[10].

Cea de-a doua învăţătură face referire la faptul că „adevăratul monah ori autenticul creştin nu poate fi niciodată supărat, acru, încruntat, bosumflat, mahmur, îmbufnat, botos". În acest sens, aminteşte de *Vieţile Sfinţilor*, care

[8] Cele două manifestări artistice sînt prezentate în rîndurile care urmează; mai mult, Steinhardt aminteşte în acest context şi pe Racine, Goethe (în *Faust*), Freud, Schnitzler Wedekind, Baudelaire, Proust, dar şi pe Macedonski, Gib Mihăescu, Panait Istrati, Mircea Streinu, care, în scrierile lor, au scos în evidenţă caracterul tragic al ispitelor.

[9] Cu siguranţă, monahul Nicolae Delarohia se afla în faţa unui auditoriu bine pregătit din punct de vedere intelectual, dar nu la fel şi din punct de vedere spiritual; de aceea apelează la strategia captării publicului cu aspecte interesante din sfera artei şi a culturii.

[10] „Discursul persuasiv trebuie să se adapteze auditoriului pe care urmăreşte să-l convingă, dat fiind că nu se poate desfăşura decît pornind de la ceea ce admite auditoriul său"; cf. Chaim Perelman, *La philosophie du pluralisme et la nouvelle rhétorique*, în „Revue Internationale de Philosophie" 127/12, 1979, p. 14, apud Daniela Rovenţa-Frumuşani, *Argumentarea. Modele şi strategii*, Editura Bic All, Bucureşti, 2000, p. 26.

BDD-A1689 © 2006 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:41 UTC)

prezintă modalitatea de manifestare a sfîntului Antonie: „*Viețile Sfinților* ne spun despre acel pe care cu admirație şi venerație îl prăznuim astăzi că «nu era ca un crescut în munte şi îmbătrânit acolo, având obicei sălbatic, ci era vesel, blând şi politicos»" (p. 101). Cele trei caracteristici amintite în citatul anterior sînt repetate în fraza următoare: „Vesel, blând şi politicos: acestea sunt însuşirile ce se cade să le dovedească monahul creştin, câtuşi de puțin încruntarea, posomoreala ori cerbicia. (...) crâncenul călugăr creştin nu e nici creştin, nici monah" (p. 101).

Comportamentul sfîntului Antonie, lupta împotriva patimilor şi a ispitelor diavoleşti sînt prezentate ca model comportamental pentru orice creştin[11]: „Da, Sfântul Antonie ne poate fi, în orice clipă a vieții, model de tărie în lupta cu dracii (...) cărora le-a şi spulberat principalele trucuri, văzând caracterul iluzionist şi fantastic al marilor ispite la care recurg de preferință în lupta lor cu bieții muritori (...). Apoi Antonie rămâne dascăl de bună şi cuviincioasă purtare creştină şi monahală, învățându-ne pe toți – mireni şi monahi – a ne sârgui şi constrânge (la nevoie) să fim buni, blajini, amabili, îngăduitori (...). Să luăm aminte din viața Sf. Antonie..." (p. 102-103). Credincioşii sînt îndemnați să imite modelul comportamental al Sfîntului Antonie, să pună în practică învățăturile acestuia, care, şi după atîtea secole, sînt de actualitate. „Bătrânul acela de demult" (p. 104), s-a luptat cu patimile şi cu ispitele diavoleşti, care nu s-au îndulcit o dată cu trecerea anilor. Sfaturile pustnicului egiptean sînt sfaturi pentru toate vremurile, indiferent de contextul social al epocii. Acesta este mesajul la care voia, de fapt, Steinhardt să ajungă.

Încheierea discursului[12] reia îndemnurile de imitare a Sfîntului Antonie, exprimîndu-şi, în acelaşi timp, speranța că mesajul său va fi receptat cum se cuvine, spre folosul şi urcuşul spiritual al fiecărui creştin: „Ceea ce ne transmite cu privire la războiul împotriva diavolilor ori referitor la corecta purtare a monahului nefățarnic îşi află un ecou puternic în inimile noastre, deoarece atât ispitele diavoleşti cât şi capcanele vieții de obşte s-au schimbat doar prea puțin. De-am avea numai urechi de auzit, minte de priceput şi voință de pus în aplicare!" (p. 104).

Preferința autorului pentru strategia citării din literatură şi artă se întrevede şi în predica *La duminica ortododoxiei*[13]. Predicatorul porneşte de la nuvela lui Mircea Eliade, *O fotografie veche de 14 ani*, pe care o prezintă în detaliu. Pornind de la credința simplă, necoruptibilă a tînărului român, Dumitru, autorul construieşte, folosindu-se de caracterizările acestuia, portretul ortodoxului: „Dumitru nu e un teoretician, un partener într-o discuție abstractă şi erudită. E un uimit, un indignat, dar totodată un blajin (...). Dumitru, scurt spus, e un ortodox.

[11] De fapt, acesta este scopul panegiricului, de a lăuda şi de a cinsti activitatea sfinților care, prin faptele lor, contribuie la crearea unor modele creştineşti de gîndire şi comportament.

[12] Epilogul readuce în atenția auditoriului argumentele forte, rezumînd ideile de bază ale cuvîntării, cu scopul de a obține asentimentul, adeziunea din partea interlocutorilor.

[13] Cuvîntarea este inclusă în volumul *Dăruind vei dobândi*, p. 250-255.

BDD-A1689 © 2006 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:41 UTC)

Şi mai ales un ortodox român, crede în Dumnezeu, har, minuni, în harul preoţesc, în puterea rugăciunii şi în putinţa de mântuire a omului în Biserică. (...) Dumitru nu se lasă amăgit, ispitit, descumpănit. (...) Crezul lui Dumitru e strict ortodox, el dă glas în harul acela american, atât de altul decât lumea păstorească de unde a plecat, elementelor fundamentale ale cugetului ortodox răsăritean" (p. 253-254).

Spre deosebire de predica anterioară, discursul religios al lui Nicolae Steinhardt aduce noutăţi. Autorul nu recurge la clasicele argumente scripturistice sau patristice, ci îşi convinge auditoriul intelectual apelînd la cunoştinţe din sfera literaturii şi a artei. Steinhardt respectă regulile oratorice, adaptîndu-şi discursul auditoriului pe care urmăreşte să-l convingă. Incursiunea în artă şi cultură, recurgerea la cunoştinţele din literatura universală sporesc valoarea cuvîntărilor sale religioase. Observăm expunerea limpede, cursivă, într-un limbaj simplu, dar cultivat. Talentul oratoric este dublat de cel literar, dezvăluind ţinuta intelectuală a predicatorului.

BDD-A1689 © 2006 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:41 UTC)